

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Мельниченко Інни Дмитрівни
«Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному
насилъству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність тематики дослідження. Дисертаційне дослідження Мельниченко І.Д. є ґрунтовною самостійною науковою працею, що має актуальне теоретичне та прикладне значення. Актуальність дисертації зумовлена різким зростанням випадків сексуального насилъства, пов'язаного зі збройним конфліктом, після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України. Сексуальне насилъство, пов'язане зі збройним конфліктом, стало одним із найтяжчих проявів воєнних злочинів, що має глибокі соціальні, правові та кримінологічні наслідки для держави та постраждалих осіб. Попри масштаб проблеми, в українській кримінологічній науці досі відсутні комплексні дослідження, спрямовані на виявлення причин та умов цього явища, аналіз механізмів його вчинення, а також на розроблення ефективних заходів спеціально-кримінологічного запобігання.

Додаткової ваги роботі надає її спрямованість на інтеграцію міжнародних стандартів і підходів до документування воєнних злочинів, зокрема сексуального насилъства, у національну практику. В умовах євроінтеграційного курсу України, активної участі держави у міжнародних кримінальних процесах та необхідності забезпечення прав потерпілих, дослідження такого характеру є надзвичайно своєчасним та суспільно значущим.

Таким чином, обрана здобувачкою тема є актуальною, своєчасною, такою, що сприяє розвитку вітчизняної кримінологічної думки та формуванню ефективних механізмів реагування держави на сексуальне насилъство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні.

Структура і зміст дисертаційної роботи. Дисертація вирізняється логічною структурою, внутрішньою узгодженістю та науковою обґрунтованістю положень. У вступі чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також методологічну основу, що охоплює як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи пізнання.

У першому розділі авторка подала комплексну кримінологічну характеристику сексуального насилъства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні, розкрила його сутність, ознаки, форми, а також охарактеризувала

особу злочинця. Заслуговує на увагу встановлення кримінологічного профілю осіб, які вчиняють такі злочини, що має значення для подальшого удосконалення діяльності правоохоронних органів.

Другий розділ присвячено аналізу системи запобігання сексуальному насильству в умовах збройного конфлікту, визначенню загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, а також вивченню міжнародного досвіду. Обґрунтовано доцільність розроблення Закону України «Про протидію сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні» та Загальнодержавної програми запобігання сексуальному насильству, що свідчить про високу прикладну значущість роботи.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному кримінологічному аналізі сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, у визначенні його детермінант, уточненні понятійного апарату, окресленні нових напрямів державної політики у сфері запобігання цьому виду злочинності. Уперше запропоновано системну модель взаємодії між суб'єктами протидії сексуальному насильству, а також конкретизовано напрями удосконалення нормативно-правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується актом їх впровадження у діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України. Положення дисертації також можуть бути використані у нормотворчій, правозастосовній, освітній та науково-дослідній діяльності.

Характеристика основних положень роботи. У дисертаційному дослідженні Мельниченко І.Д. отримано низку науково обґрунтованих результатів, які комплексно розкривають кримінологічну природу сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні, та спрямовані на вдосконалення системи його запобігання.

Авторка подала цілісну кримінологічну характеристику сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, визначивши його сутність, структуру, форми та ознаки як специфічного виду воєнних злочинів, що поєднує сексуальне насильство із контекстом збройної агресії. Значну увагу приділено детермінаційним чинникам, які зумовлюють вчинення цього виду насильства з боку військовослужбовців держави-агресора.

У роботі сформовано кримінологічний портрет осіб, які вчиняють сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, на підставі аналізу реальних кримінальних проваджень, міжнародних даних та узагальненої практики документування воєнних злочинів. Окремо висвітлено соціально-

психологічні характеристики, мотиви та поведінкові моделі правопорушників у контексті збройного конфлікту.

Авторка детально проаналізувала суб'єктів запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, та проблеми їх взаємодії, включаючи Національну поліцію, Офіс Генерального прокурора, міжнародні інституції, громадські організації та місії, залучені до документування фактів воєнних злочинів. Обґрунтовано виявлені недоліки нормативного забезпечення, організаційних механізмів і координації між ними.

Значний науковий інтерес становляться запропоновані здобувачкою спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, що охоплюють удосконалення правового регулювання, алгоритмів документування, методик роботи з потерпілими, підготовки правоохоронців та впровадження міжнародних стандартів у національну практику. Важливо, що у роботі запропоновано не лише загальні напрями, а й конкретні організаційно-практичні заходи, спрямовані на підвищення ефективності розслідування та фіксації цього виду злочинів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Мельниченко І.Д. є в цілому обґрунтованими, логічно узгодженими та такими, що спираються на належну теоретичну й емпіричну базу. Авторка використовує значний масив нормативних актів, міжнародних документів, напрацювань кримінологічної науки, а також матеріали кримінальних проваджень та узагальнення практики документування воєнних злочинів. Це забезпечує об'єктивність викладених положень і підтверджує достовірність отриманих результатів.

Висновки роботи послідовно впливають із поставлених завдань і проведеного аналізу, а рекомендації здобувачки мають прикладний характер та можуть бути використані у діяльності правоохоронних органів, органів прокуратури й інших суб'єктів, залучених до запобігання та документування сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Обґрунтованість рекомендацій посилюється тим, що вони узгоджені з міжнародними стандартами та враховують реальні виклики, які виникають під час розслідування воєнних злочинів сексуального характеру.

У цілому, ступінь аргументованості положень дисертації можна оцінити як достатньо високий, а запропоновані висновки й пропозиції – як науково вмотивовані та практично значущі.

Дисертація написана на високому науковому рівні, відзначається коректним використанням термінології, логічною послідовністю викладу, ґрунтовним аналізом міжнародних і національних нормативних актів, що регламентують захист прав потерпілих від сексуального насильства під час війни. Бібліографічний апарат є повним і відповідає сучасним вимогам.

Повнота наукових положень дослідження у дисертації та публікаціях. Основні положення, результати та наукові напрацювання дисертаційного дослідження Мельниченко І.Д. знайшли належне відображення у працях, опублікованих авторкою за темою дисертації. Зокрема, за темою дисертації опубліковано п'ять статей (три одноосібні статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; одна одноособова стаття у виданні іноземної держави; одна стаття у співавторстві у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази Scopus за профілем дисертації) та одинадцять тез доповідей. У наукових статтях, тезах та інших публікаціях послідовно висвітлено ключові аспекти дослідження — кримінологічну характеристику сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, особливості його детермінації, проблематику документування та запобігання, а також напрями вдосконалення діяльності правоохоронних органів.

Опубліковані матеріали відтворюють зміст провідних розділів дисертації, містять окремі авторські висновки та аналітичні положення, що свідчить про достатню повноту апробації наукових результатів. Таким чином, вимоги щодо публікаційної підтримки дисертації дотримані, а оприлюднені роботи коректно і в повному обсязі відображають її основний зміст.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. Під час детального ознайомлення з дисертаційним дослідженням порушень вимог академічної доброчесності не встановлено; робота виконана самостійно, коректно оформлена та містить добросовісні посилання на використані джерела.

Результати дисертаційного дослідження Мельниченко І.Д. становлять істотну наукову цінність. Вони є вагомим внеском у розвиток сучасної кримінологічної теорії, зокрема у формування наукових підходів до розуміння природи, детермінації та механізмів сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні. Отримані авторкою положення можуть слугувати надійним підґрунтям для подальших досліджень правових, організаційних та кримінологічних аспектів запобігання воєнним злочинам сексуального характеру, удосконалення національної системи документування

таких діянь, а також розвитку практичних методик протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, у діяльності правоохоронних органів.

Загалом, викладене свідчить про такі позитивні риси рецензованої дисертації, як актуальність, наукова новизна, практична значущість, методологічна обґрунтованість та доступність для сприйняття. **Погоджуючись в цілому із стратегією та тактикою наукового пошуку, у порядку наукової дискусії вважаємо за доцільне виокремити наступні побажання:**

1. На наш погляд, у дисертаційному дослідженні спостерігається певна нечіткість у використанні термінології. Так, у підрозділі 1.3 (с. 79–80) авторка зазначає, що поняття «детермінанти», «причини та умови», «фактори», «чинники» використовуються як тотожні. Такий підхід викликає наукові сумніви, оскільки в кримінологічній теорії ці категорії мають різне змістове навантаження, різні рівні узагальнення та різну аналітичну функцію. Зрівнювання їх у межах одного понятійного ряду потенційно звужує аналітичні можливості дослідження, ускладнює побудову чіткої класифікації причинності та обмежує точність подальших кримінологічних висновків. Вважаємо за доцільне уточнити зміст кожного з термінів, визначити їх співвідношення (загальне – окреме – одиничне), а також окреслити, чому саме авторка вважає можливим їх ототожнення. Це дозволить підвищити теоретичну чіткість дослідження, забезпечити методологічну коректність та зробити термінологічний апарат роботи більш узгодженим з усталеними підходами кримінологічної науки.

2. Позитивно оцінюючи звернення авторки до Гаазьких принципів щодо сексуального насильства, вважаємо за необхідне відзначити окремі недоліки їх наукового опрацювання. У підрозділі 1.2 (с. 70 – 71) авторка подає зміст основних положень Гаазьких принципів, однак зупиняється переважно на їх описі, не переходячи до критичного аналізу можливостей та обмежень щодо їх практичного застосування в Україні. За відсутності такої аналітичної складової втрачається можливість з'ясувати, якою мірою ці міжнародні стандарти відповідають національним правозастосовним реаліям і чи здатні вони стати ефективним інструментом документування та кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Наукова значущість роботи суттєво зросла б, якби авторка розкрила питання імплементації Гаазьких принципів у діяльність українських правоохоронних органів та інституцій, що фіксують воєнні злочини, зокрема: визначила, які положення принципів

узгоджуються з чинним кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України, а які потребують адаптації; окреслила можливі труднощі у їх застосуванні (доведення контексту конфлікту, робота з постраждалими, питання доказів); проаналізувала, чи можуть ці принципи підсилити національну практику документування сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, або виявити прогалини у вітчизняному нормативному регулюванні.

3. У розділі 2 «Заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні» пріоритет надається заходам, спрямованим на допомогу постраждалим, що є абсолютно правильним. Проте, зважаючи на кримінологічний характер роботи, варто було б детальніше розкрити систему індивідуальної кримінологічної профілактики серед військовослужбовців різних сторін конфлікту, у тому числі Збройних Сил України та інших Сил безпеки та оборони України. Хоча дисертантка вказує, що профілі злочинців – це переважно громадяни російської федерації, будь-яка армія у стані конфлікту стикається з ризиком сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Вважаємо, що доцільно запропонувати конкретні заходи військово-кримінологічного запобігання в системі Збройних Сил України: регулярні тренінги та інструктажі щодо Конвенцій та протоколів про захист цивільного населення; посилення військової юстиції та невідворотність покарання за перші ознаки порушень; психологічна робота з військовослужбовцями для запобігання дегуманізації цивільного населення на деокупованих територіях, тощо.

4. Сучасні збройні конфлікти значною мірою залежать від технологій. У роботі недостатньо уваги приділено використанню цифрових технологій для запобігання, моніторингу та документування сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Під час реалізації дисертаційного дослідження варто було б з'ясувати, які інструменти на базі штучного інтелекту чи Big Data можуть бути використані для прогнозування ризиків сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом (наприклад, аналіз соціальних мереж агресора, їхньої пропагандистської риторики, місць дислокації з високим ризиком та ін.), а також акцентувати увагу на питаннях оптимізації збору цифрових доказів (геолокаційні дані, медіафайли, шифровані повідомлення та ін.) у контексті сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, та забезпечити їхню прийнятність у міжнародних судах.

Загалом, наведені зауваження жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від рецензованої роботи. Вони мають на меті лише акцентувати увагу авторки на окремих її дискусійних моментах.

Загальний висновок: дисертація Мельниченко Інни Дмитрівни за темою «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні» являє собою закінчену науково-дослідну працю, що відповідає науковій спеціальності, за якою вона виконана. Дисертація Мельниченко І.Д. є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну та практичну спрямованість, містить низку нових науково-обґрунтованих результатів у галузі кримінології, відповідає вимогам наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензію підготувала:

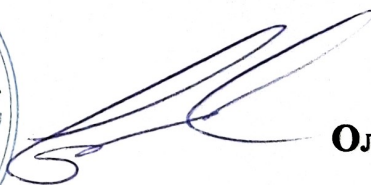
**Завідувач Науково-дослідної лабораторії
превентивної діяльності та
соціологічних досліджень
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Ірина ДРОК

Підпис Дрок І.С. засвідчую:

**Проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Олександр ЮНІН